

13.09.2022

Група 15. Історія України. Урок 31. Насильницька колективізація та опір їй населення. Голодомор 1932-1933рр. Гісем 10 клас с.135-146.

Насильницька колективізація та опір їй населення. Голодомор 1932—1933 рр.

1. Коли вперше більшовики намагалися створити колективні господарства в Україні? 2. Якою була державна політика щодо сільського господарства в роки непу?

1. Курс на суцільну колективізацію.

Перед радянським керівництвом, що взяло курс на модернізацію промисловості, одразу постало три проблеми: нестача коштів, сировини і робочих рук. Отримати все це за відсутності зовнішніх джерел (кредитів, технологій) можна було лише від селянства, що становило більшість населення. Однак селянин-власник був незручною і небажаною фігурою для партійно-державного апарату. Маючи певний мінімум засобів виробництва, він мало залежав від державних структур.

Сталінський план колективізації — це не лише зручний засіб забезпечити населення міст та армії продовольством, а промисловість — сировиною і робочою силою, але й шлях до повного одержавлення економіки.

Суцільна колективізація — політика насильницького перетворення сільського господарства наприкінці 1920-х — у 1930-х рр. на основі розкуркулювання і суцільного насадження колективних форм господарства (колгосп) з усуспільненням значної частини селянської власності.

Колгосп (колективне господарство) — форма колективного ведення господарства, що набула поширення в СРСР після проведення колективізації. Під час утворення колгоспу усуспільнювалися земля, інвентар, робоча худоба, у власності селянства залишалися лише присадибна ділянка, птиця, дрібна худоба, корови. Однак за радянських часів селянство фактично втратило будь-які права власності на усуспільнене майно.

Радгосп — державне сільськогосподарське підприємство.

Перший п'ятирічний план передбачав, що в Україні в колгоспи буде об'єднано 30 % селянських господарств. Однак уже в листопаді 1929 р. на пленумі ЦК ВКП(б) було прийнято рішення про суцільну прискорену колективізацію. Резолюція пленуму «Про сільське господарство України і про роботу на селі» передбачала в Україні найвищі темпи колективізації з усіх союзних республік, яку слід завершити восени 1931 — навесні 1932 р. Розуміючи, що такі темпи колективізації можливі лише через примус, на село було направлено «двадцятип'ятитисячників» — робітників-комуністів великих промислових підприємств, комсомольців, молодших командирів Червоної армії.

Наслідком таких заходів став опір селянства. У ряді місць спалахнули повстання. Їх учасниками були майже 1 млн селян. Найбільшим було Павлоградське повстання. Ці повстання довелося придушувати регулярними частинами Червоної армії із

застосуванням артилерії. Проте вони не вступили до 1932 р. Україна стала головним центром опору колективізації.

Селяни стали масово продавати або забивати худобу, нищити інвентар. Протягом 1928—1932 рр. поголів'я худоби в Україні скоротився наполовину. У результаті опору селянства суцільна колективізація в УСРР була зірвана.

Й. Сталін вирішив відступити. У своїй статті «Запаморочення від успіхів» він публічно назвав факти, коли колгоспникам не залишали присадибної ділянки, «перегином» і відповідальність за це поклав на місцеву владу. 14 березня 1930 р. було опубліковано постанову ЦК ВКП(б) «Про боротьбу з викривленнями партійної лінії в колгоспному русі». Місцевим партійним організаціям пропонувалося відмовитися від адміністративного тиску на селянство під час утворення колгоспів. Було надруковано Примірний статут сільськогосподарської артілі, який давав колгоспникам право мати корову, дрібну худобу, присадибну ділянку. Ситуацію вдалося стабілізувати. Почався масовий вихід із колгоспів. Однак уже з наступного року суцільна колективізація розгорнулася з новою силою.

2. Ліквідація куркульства як класу.

Важливим елементом колективізації було так зване розкуркулення, а фактично — розселення села. Куркулями на той час називали заможних селян. Офіційна ідеологія зображувала їх лютими ворогами радянської влади, жорстокими експлуататорами. Насправді лише невелика частка заможних селян використовувала найману працю. До того ж куркуль кінця 1920-х рр. — це селянин, який воював за радянську владу і вірив у більшовицьке гасло «Земля — селянам!». Як правило, основою добробуту таких селян були праця всіх членів родини, ощадливість, хазяйновитість.

Куркуль (куркульство) — поширена назва заможного селянства в Україні. Ярлик, який радянська влада навішувала противникам створення колгоспів.

Розкуркулення — кампанія експропріації селянських господарств у 1930-ті рр., складова частина насильницької колективізації. Формально була спрямована проти найзаможніших селян, на практиці вилілась у репресії проти значної кількості середняків, які в Україні становили 2/3 селянства.

Експропріація — примусове вилучення незаконно отриманого майна.

Із 1927—1928 рр. до заможного селянства почали застосовувати політику обмеження — збільшували податки, обмежували оренду землі, забороняли використовувати найману працю, купувати машини, інвентар. У грудні 1929 р. Й. Сталін визначив нове стратегічне завдання — перехід від політики обмеження до політики ліквідації куркульства як класу. Наприкінці січня 1930 р. була оприлюднена постанова ЦК ВКП(б) «Про заходи у справі ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації». Почалися масові репресії проти заможного селянства та всіх, хто не бажав вступати в колгоспи, до яких застосовували термін «підкуркульники». В Україні за роки суцільної колективізації було експропрійовано близько 300 тис. селянських господарств (разом із сім'ями — 1,2—1,4 млн осіб, із них 860 тис. виселили на Північ і до Сибіру). Фактично ж розпалося майже вдвічі більше господарств, значна їх частка — з ініціативи самих селян. Вони вимушено розпродавали майно й виїздили на новобудови в міста, зокрема за межі України.

3. Створення машинно-тракторних станцій.

На думку влади, щоб отримати максимальний врожай із колгоспів, працю в громадському господарстві потрібно було механізувати. Із цією метою розпочалося створення державних машинно-тракторних станцій (МТС). Перша МТС була створена в 1928 р. у радгоспі ім. Т. Шевченка Березівського району Одеської області. Наприкінці 1932 р. вже діяло 592 МТС, які мали у своєму розпорядженні 25,6 тис. тракторів і значну кількість іншої сільськогосподарської техніки. У зоні їхньої дії перебувала майже половина колгоспів, вони обслуговували 77 % колгоспного масиву орних земель.

Однак це були формальні показники. У першій п'ятирічці більшість МТС лише формувала трудові колективи, опановувала техніку, навчала кадри тощо. Підготовка механізаторів здійснювалася безпосередньо на виробництві, що призводило до постійних аварій. Тому на селі продовжувала переважати ручна праця, гужовий транспорт і традиційна агротехніка.

Розкуркулена сім'я біля свого будинку в селі Вдале Донецької області. 1930-ті рр.

Демонстрація переваг тракторів для розвитку сільського господарства. 1930-ті рр.

У той самий час МТС виконали інше завдання — посилили вплив держави на село, зробили його залежним від держави.

4. Криза сільськогосподарського виробництва.

Восени 1930 р. розпочався новий етап насильницької колективізації. Загроза розкуркулення та штучний податковий тиск на одноосібні господарства створювали ситуацію, у якій більшість селян вважали за краще об'єднуватися в колгоспи. До кінця 1932 р. у республіці було колективізовано майже 70 % селянських господарств, понад 80 % посівних площ. За працю в колгоспі селяни не отримували майже нічого. Плани хлібозаготівлі перевищували реально зібраний врожай. Тому вироблена продукція в основному залишалася державі. Звісно, що за цих умов селяни здебільшого вдавали, що працюють. Щоб вижити, вони намагалися більше обробляти свою присадибну ділянку. Таке становище призвело до стрімкої деградації товарного сільськогосподарського виробництва, падіння життєвого рівня селянства.

Замість того щоб відмовитися від спотворених виробничих відносин, які змушували колгоспників не працювати або приховувати від держави вироблену ними продукцію, Й. Сталін вдався до репресій.

У першій половині 1932 р. через надмірну хлібозаготівлю в багатьох районах України спалахнув справжній голод із загибеллю десятків тисяч людей.

5. Голодомор 1932—1933 рр.

У багатьох районах кампанію із сівби й збору врожаю в 1932 р. було фактично зірвано. Із червня до жовтня 1932 р. у колгоспів та одноосібників було відібрано 132 млн пудів хліба (половину плану). 7 серпня 1932 р. ВУЦВК і РНК СРСР прийняли постанову «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперативів та про зміцнення суспільної (соціалістичної) власності». Згідно з нею розкрадання майна колгоспів прирівнювалося до розкрадання державного майна й каралося розстрілом, а за «пом'якшуючих обставин» — позбавленням волі на строк щонайменше десять років. За жменю зерна, принесеного з поля, селянин отримував повний строк у концтаборі. За рік дії постанови було засуджено 54 тис. осіб, із них 2 тис. — до вищої міри покарання. У народі цю постанову прозвали «законом про п'ять колосків». Також у листопаді 1932 р. РНК УСРР ухвалила застосувати судові репресії щодо одноосібників за нездачу хліба.

Із метою «виправлення» ситуації із хлібозаготівлею восени 1932 р. в Україну було направлено надзвичайну хлібозаготівельну комісію на чолі з головою РНК СРСР В. Молотовим. Ця комісія викачала із села весь хліб у рахунок хлібозаготівель (додатково до 132 млн пудів було вилучено ще 104,6 млн), але план так і не було виконано (261 млн пудів). Наприкінці грудня 1932 р. з'явилася нова директива Й. Сталіна, що в разі невиконання плану хлібозаготівель слід забрати зерно із насінневих фондів. Так у республіці зовсім не залишилося хлібних запасів.

Проте комісія не обмежилася конфіскацією. Для покарання боржників було запроваджено «натуральні штрафи» і занесення районів, сіл, колгоспів на «чорну дошку». Населення 82 районів України відчуло на собі їх руйнівний вплив, а це майже четверта частина адміністративних районів республіки, тобто 5 млн сільського населення. У всіх регіонах України, за винятком прикордонних, розпочалися подвірні обшуки. Комнезами й відряджені на хлібозаготівлі робітники з міст, яких запевняли, що їхні сім'ї голодують через «куркульський саботаж» хлібозаготівель, забирали в людей запаси будь-яких продуктів і все продовольство, яким селяни мали харчуватися до нового врожаю. Конфіскація продовольства оголошувалася покаранням за «куркульський саботаж».

«Чорна дошка» в експозиції Лебединського історико-краєзнавчого музею

«Чорна дошка» — статус села або району на території УСРР, який передбачав застосування владою репресивних заходів. Потрапити на «чорну дошку» означало

припинення торгівлі й постачання продовольства до цієї місцевості, стягнення виданих кредитів, чистку органів влади тощо. Заходи стали одним з інструментів стягування продрозкладки в роки «воєнного комунізму», хлібозаготівельних кампаній 1928—1929 рр., колективізації, політики геноциду щодо українського народу під час Голодомору 1932—1933 рр.

Територію України, а також Кубань, Північний Кавказ, Поволжя, Північний Казахстан охопив голод. Проте лише в Україні та на Кубані застосовували метод «чорних дошок» і було конфісковано все продовольство. Голод в Україні став Голодомором. Точну цифру людських втрат від Голодомору 1932—1933 рр. встановити неможливо. Історики визначають масштаби втрат від 4 до 8 млн осіб.

Терор голодом, як і експропріація заможного (і не тільки заможного) селянства під гаслом боротьби з куркульством стали складовими геноциду українського народу.

Поряд із голодом Й. Сталін влаштував і розгром КП(б)У. Було змінено вище керівництво. У січні 1933 р. другим секретарем ЦК і секретарем Харківського (столичного) обкому партії став особистий посланець Й. Сталіна — П. Постишев, який очолив кампанію репресій проти комуністів. За 1933 р. з партії було виключено 100 тис. осіб, які були розстріляні або вислані за межі республіки.

Організаторам Голодомору треба було робити вигляд, що його не існує. Газети писали про успіхи сільського господарства. В урядових і партійних документах про голод не згадували. Ця тема не підлягала обговоренню на будь-яких, навіть закритих партійних зборах. Цієї заборони в КПРС дотримувалися до грудня 1987 р. Крім того, вживалися заходи, щоб інформація про голод не потрапила за кордон. Однак до світової громадськості відомості про становище в Україні все ж доходили.

Щоб адміністративно «прив'язати» селян до колгоспів, Й. Сталін запровадив із грудня 1932 р. внутрішні паспорти для жителів міст і новобудов. У цьому документі фіксувалися основні дані про людину, у тому числі її місце проживання. Для всіх, крім військовослужбовців, паспорт ставав основним посвідченням особи. Жителі сільської місцевості, яким паспорти не видавали, уже не могли легально влаштуватися на роботу в місті.

Україна була оточена по периметру своїх кордонів загороджувальними загонами, щоб перешкодити появі голодних селян в інших республіках. Без спеціального дозволу не можна було пересуватися залізницями.

Голодомор — акт геноциду українського народу, ініційований і здійснений керівництвом ВКП(б) способом штучно створеного голоду та репресій. Охопив територію України й Кубані.

Геноцид (від грец. *genos* — рід, племя і латин. *caedo* — вбивати) — діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи способом позбавлення життя членів такої групи або заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне або часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому через насильницьку передачу дітей з однієї групи в іншу.

Причини Голодомору в Україні:

- необхідність знищення українського селянства як свідомої національної верстви, яка своїм опором загрожувала імперським інтересам Москви;

- непомірні для селян хлібозаготівлі. У 1932—1933 рр. вони сягали половини або двох третин зібраного врожаю;
- хлібний експорт в умовах нестачі продовольчих ресурсів. Припинення такого експорту в 1932—1933 рр. могло б запобігти виникненню голоду. Причому такий крок не був критичним для реалізації планів індустріалізації. Річ у тому, що в цей період упали світові ціни на пшеницю і, відповідно, зменшилися валютні надходження від її експорту. У 1932—1933 рр. вартість експортованого хліба становила лише 369 млн карбованців. Тоді як від експорту лісоматеріалів і нафтопродуктів було отримано майже 1 млрд 570 млн карбованців.
- конфіскація владою всіх продовольчих запасів;
- економічні прорахунки, спроба здійснити соціалістичне будівництво військово-комуністичними методами.

У державних резервах Непорушного і Мобілізаційного фондів було нагромаджено досить великі обсяги збіжжя, але цей ресурс не було використано для надання допомоги голодуючій Україні. В обох фондах на 1 січня 1932 р. зберігалось 2,033 млн т збіжжя, а на 1 січня 1933 р. — 3,034 млн т. Цієї кількості зерна вистачило б для забезпечення хлібом (за денної норми 1 кг) до нового врожаю 10 млн осіб у 1932 р. і 15 млн осіб у 1933 р.

Для приховування наслідків Голодомору і подальшого приборкання України в другій половині 1933 р., відповідно до постанов Політбюро ЦК ВКП(б) і РНК СРСР, було утворено Всесоюзний комітет із переселення. Згідно з його рішеннями, було визначено 42 райони Одеської, Дніпропетровської, Донецької та Харківської областей, куди на місце виморених голодом українців організовано переселяли людей із Росії та Білорусії. Під час першого етапу цієї операції до України протягом кінця 1933 — початку 1934 р. було переселено 20 тис. сімей. Вимерлі українські села були заселені переважно росіянами, білорусами, а також євреями і німцями, хоча в СРСР за межами України проживало кілька мільйонів українців.

Національний музей «Меморіал пам'яті жертв Голодомору в Україні» в Києві

28 листопада 2006 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про Голодомор 1932—1933 років в Україні», перша стаття якого констатувала факт геноциду українського народу. Така політична та правова оцінка Голодомору 1932—1933 рр.

виявилася цілком логічною й послідовною з огляду на те, що УРСР як член ООН із 1945 р. ухвалювала Конвенцію 1948 р. про запобігання геноциду та ратифікувала її в 1951 р. Злочин геноциду та покарання за нього зафіксовані у Кримінальному кодексі України (стаття 442). 22 травня 2009 р. Головне слідче управління Служби безпеки України порушило Кримінальну справу №475 за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932—1933 рр., спираючись на міжнародне і національне законодавство, а також здійснивши системне розслідування, вивчення сотень томів справ, опитавши свідків, наукових експертів та провівши десятки слідчих експертиз. Апеляційний суд міста Києва, розглянувши на своєму засіданні 10 січня 2010 р. кримінальну справу №475, констатував факт геноциду в Україні в 1932—1933 рр. Суд також визнав Й. Сталіна, В. Молотова, П. Постишева, Л. Кагановича, В. Чубаря, С. Косіора, М. Хатаєвича винними в організації злочину геноциду проти частини українців, але закриття справи у зв'язку зі смертю цих осіб.

Суд встановив, що Голодомор-геноцид здійснювався через такі репресивні механізми та способи:

- встановлення для України завищеного плану хлібозаготівель, який неможливо було виконати;
- занесення за рішенням ЦК КП(б)У обкомів та райкомів партії цілих районів, населених пунктів, колгоспів, сільських рад на так звані «чорні дошки», що означало блокування їх спецзагонами та військами, недопущення виїзду населення за межі цих територій, вилучення всіх продуктів харчування, заборону торгівлі;
- ізоляція території України спеціальними озброєними загонами, військовими частинами та міліцією, щоб не допустити виїзду за межі республіки населення, яке потерпало від голоду;
- заборона листування;
- запровадження «натуральних штрафів», тобто вилучення картоплі, м'яса та інших продуктів харчування;
- проведення постійних обшуків із метою вилучення зерна, насіннєвих запасів, майна, одягу, всіх продуктів харчування та готової їжі;
- посилення репресій, включаючи розстріли осіб, які чинили опір діям влади, тощо;
- прийняття рішення щодо депортації селянських родин.

Голодомор, окрім очевидних людських втрат та величезного морального удару, завдав непоправної шкоди українському національному життю. Він практично знищив старе українське село з його багатими народними традиціями. Замість нього з'явилося колгоспне село, яке вже ніколи відкрито не повставало проти радянської влади. Було приглушено почуття індивідуалізму, яке було основним для ідентичності українського селянина. Через Голодомор у свідомості селянства на декілька поколінь посилювалися соціальний страх, політична апатія і пасивність. Було перервано тяглість поколінь у розвитку української національної еліти. Голодомор призупинив українізацію міст сходу і півдня України, після нього збільшення кількості міського населення відбувалося в основному за рахунок переселення з Росії. Було згорнуто політику українізації.

6. Продовження комуністичних експериментів на селі.

На об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) у січні 1933 р. Й. Сталін заявив, що настав час відмовитися від політики прискорених темпів колективізації, оскільки її завдання виконані. Насправді потрібно було рятувати охоплене кризою сільське господарство. Із цією метою влада намагалася зацікавити колгоспника в результатах своєї праці. Як говорив С. Косіор: «Кожний колгосп знатиме тепер завчасно, скільки і коли він має здати. Чим краще колгосп проведе сівбу, тим більший врожай збере, тим більше хліба в нього залишиться після виконання своїх зобов'язань».

Для втілення в життя цієї стратегії необхідно було створити певний механізм. Його ключовим елементом стали політичні відділи в МТС і радгоспах — надзвичайні партійні органи. Також були ліквідовані комнезами. Політвідділи провели чистку керівних кадрів у сільському господарстві.

Важливою функцією політвідділів було налагодження трудової дисципліни. У 1933 р. вони «вичистили» з українських колгоспів 34 тис. осіб, зарахованих до «куркульських елементів». Запізнення на роботу в перший раз каралося доганою, вдруге — штрафом, втретє — виключенням із колгоспу. Працювати на присадибній ділянці колгоспник міг лише у вільний від роботи в громадському господарстві час. Під особливий контроль політвідділи взяли організацію та облік робіт у колгоспах.

До кінця 1934 р. кризу колгоспного ладу вдалося подолати. Свідченням цього стало зростання виробництва, скасування карткової системи розподілу продовольчих товарів серед міського населення та ліквідація політвідділів МТС.

7. Колгоспи в системі командної економіки.

Приборкання селянства й об'єднання його в колгоспи стало лише першим кроком до вибудовування державної системи управління сільським господарством. Головним елементом у зміцненні колгоспного ладу мали стати державні МТС. За другу п'ятирічку (1933—1937 рр.) кількість МТС в Україні зросла з 592 до 958. Загалом МТС обслуговували до 97 % колгоспів. Застосування машин не тільки дещо полегшувало працю селян, а й створювало можливості для впровадження агротехніки.

Наступним кроком стало визначення статусу і місця колгоспів, що залишалися добровільним об'єднанням селян, яким формально належала власність колгоспів. Таким чином, поряд із державною власністю існувала колгоспна, що не було передбачено комуністичною теорією.

Всесоюзний з'їзд колгоспників-ударників, що відбувся в Москві в лютому 1935 р., затвердив новий статут сільськогосподарської артілі (колгоспу), який узаконив окрему колгоспну власність. У статуті також скасовувалися всілякі обмеження на прийом до колгоспу. Водночас обмежувався розмір присадибної ділянки. Це пояснювалося тим, щоб селяни не віддавали перевагу своєму городу перед працею на громадському полі. Дохід колгоспу, який визначали після виконання державного замовлення, розподілявся серед селян залежно від кількості відпрацьованих ними трудоднів (вихід на роботу і відпрацювання певної норми).

У середині 1937 р. в Україні налічувалося 27 347 колгоспів, які об'єднували 3757 тис. селянських дворів. У колгоспах працювало понад 7 млн осіб. На той час ще залишалося 154 тис. одноосібних дворів, або менше 4 % загальної кількості селянських дворів, на які припадало менше 0,3 % селянських посівів. Суцільна колективізація стала фактом.

Щоб підвищити продуктивність праці, на колгоспи було поширено форму соціалістичного змагання, що створювало матеріальні стимули праці колгоспників. У 1935 р. бригадир Старобешівської МТС на Донеччині Паша Ангеліна стала ініціатором всесоюзного змагання тракторних бригад. Тоді ж ланкова колгоспу в селі Старосілля (тепер Городищенського району Черкаської області) Марія Демченко взяла на себе зобов'язання виростити по 500 ц цукрових буряків із гектара. У країні розпочалося змагання «п'ятисотенниць».

Марія Демченко

Так, запровадження матеріальної зацікавленості в господарюванні стало для держави набагато вигіднішим, ніж вилучення всього вирощеного врожаю насильницькими методами. Проте фактичне відлучення селянина від землі стало основою подальшої деградації сільського господарства, яке перебувало в хронічній кризі аж до кінця існування СРСР.

Висновки. У процесі колективізації можна виділити кілька етапів: 1929—1930 рр. — час прискореної колективізації, яка перетворилася на комунізацію; у колгоспи забирали все: інвентар, велику рогату худобу, коней, птицю; ситуація ускладнювалася надмірними зусиллями місцевої влади. У багатьох місцях відбулися антирадянські виступи селян. Селянство почало продавати або забивати худобу, ховати або псувати інвентар. В Україні було знищено до 50 % поголів'я худоби.

- 1930 р. — маневр сталінського керівництва з перекладенням відповідальності на місцеві партійні й радянські органи (стаття Й. Сталіна на початку березня 1930 р. «Запаморочення від успіхів», постанова ЦК ВКП(б) від 14 березня 1930 р. «Про боротьбу з викривленнями партійної лінії в колгоспному русі»).
- 1931—1933 рр. — новий етап суцільної колективізації, прискорення її темпів в Україні, закінчення у зв'язку з Голодомором (колективізовано 70 % дворів);
- 1934—1937 рр. — завершальний етап колективізації. У 1937 р. колгоспи мали 96,1 % посівних площ.
- Унаслідок Голодомору було остаточно зламано опір селянства колгоспній системі й суттєво підірвано сили у відстоюванні своїх національних прав. Колгоспний лад став однією з основ командної економіки і тоталітарного режиму.
- Колективізація так і не забезпечила здійснення індустріального стрибка, хоча й було заплачено високу ціну (розкуркулення, Голодомор, втрата селянами відчуття господаря, тривала деградація та дезорганізація сільського господарства).

Запитання та завдання

1. Що таке колективізація? 2. Коли та за яких обставин було здійснено перехід до суцільної колективізації? 3. Де була створена перша МТС? 4. Якими були хронологічні межі Голодомору в Україні? 5. Що передбачало занесення села на «чорну дошку»? 6. Коли в Україні було завершено суцільну колективізацію? 7. Чому влада замовчувала про голод в Україні? 8. Із якою метою було запроваджено внутрішні паспорти?

9. Чим суцільна колективізація відрізняється від попередніх періодів соціалістичного реформування села? 10. Чому селянство чинило опір суцільній колективізації? 11. Чому більшовицька влада висунула гасло «ліквідація куркульства як класу»? До яких наслідків призвела така політика? 12. Чи були пов'язані між собою процеси індустріалізації та суцільної колективізації, чи вони просто збіглися в часі?

13. У чому полягала мета створення МТС? 14. Чому голод початку 1930-х рр. називають Голодомором? 15. Чому більшовицькі перетворення в сільському господарстві призвели до кризи сільськогосподарського виробництва? У чому вона проявилась?

16. Охарактеризуйте передумови, причини, масштаби та наслідки Голодомору 1932—1933 рр. в Україні. 17. Якими були підсумки та наслідки суцільної колективізації для України? Поясніть свою думку. 18. Проаналізуйте підсумки та наслідки суцільної колективізації в Україні як для сільського населення, так і для України загалом. Як ви вважаєте, чи відчуваємо ми вплив тогочасних подій сьогодні? Свою думку обґрунтуйте.